

Изазови истраживања историје Косова и Метохије у 20. веку

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ
Библиотека „Зборници радова”
Бр. 32

За издавача
Др Владан Јовановић

Редакција
Др Божица Славковић Мирић (главни и одговорни уредник)
Др Милутин Живковић (главни и одговорни уредник)
Др Душан Бојковић (главни и одговорни уредник)
Др Зоран Јањетовић
Др Дмитар Тасић
Др Владан Виријевић
Др Миомир Гаталовић
Др Огњен Томић (секретар)

Рецензенти
Академик Љубодраг Димић
Др Коста Николић
Др Александар Стојановић

Лектура и коректура
Др Биљана Ћирић

Техничко уређење и дизајн корица
Др Небојша Стамболија

ISBN 978-86-7005-210-9

ИЗАЗОВИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОРИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У 20. ВЕКУ

Тематски зборник

Београд, 2026.

САДРЖАЈ

Реч уредништва.....	7
---------------------	---

I ИСТОРИОГРАФИЈА

Божница СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Призрен, главни погранични град југословенске и албанске државе у међуратном периоду.....	15
--	----

Душан БОЈКОВИЋ

Обликовање свести о посебности простора Косова и Метохије у револуционарној перспективи Комунистичке партије Југославије 1919–1941	33
--	----

Милушин ЖИВКОВИЋ

Косовски Албанци и Вафен СС (1941–1945). Идеје, планови, пракса	53
--	----

Душан ПОПОВИЋ

Одметници у Штавичком срезу од 1944. до 1951. године	79
---	----

Немања ДИМИТРИЈЕВИЋ

Албанолошки институт Аутономне Косовско-метохијске Области у Приштини (1953–1955)	103
--	-----

Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ, Александра КОЛАКОВИЋ

Албански поглед на кризу на Косову 1981. године.....	119
--	-----

Слободан СЕЛИНИЋ

Градски комитет Савеза комуниста Београда и криза на Косову и Метохији у време Осме седнице Централног Комитета Савеза комуниста Србије 1987	139
--	-----

II ИДЕНТИТЕТИ И КУЛТУРА СЕЋАЊА

Сава БУРЂЕВИЋ

Изазови истраживања историје Турака на Косову и Метохији после Другог светског рата: идентитет, миграција и асимилација.....165

Ненад АНТОНИЈЕВИЋ

Култура сећања и питање злочина на Косову и Метохији у Другом светском рату 183

Јован АЛЕКСИЋ

Одједи 'Књиге о Косову' у југословенској интелектуалној јавности.....213

Урош МИКЕТИЋ

'Опрост крви' код косовских Албанаца 1990–1991. као сведочанство о етничкој хомогенизацији: студија случаја *Oral History Kosovo*.....245

Рајко МИНИЋ

'Санџачко питање' у светлу дешавања на Косову и Метохији крајем 20. века. Истраживачко-методолошки изазови 267

III МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Душан ФУНДИЋ

Извештаји аустроугарских конзула и истраживање историје Косовског вилајета током прве деценије 20. века 287

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Истраживање броја албанских усељеника током Другог светског рата и албанских жртава репресије на његовом крају.....303

Ијор ВУКАДИНОВИЋ

Између мемоара официра Удбе и накнадно отворених архива: масовна стрељања на Косову и Метохији након Другог светског рата 323

Пећар РИСТАНОВИЋ

Изазови истраживања косовске кризе 1981–1989.....341

Стефан РАДОЈКОВИЋ

Косово и Метохија од јуна 1999. године до данас: хегемона интерпретација и изазивачи 361

Подаци о ауторима 391

Сава ЂУРЂЕВИЋ

Институт за српску културу Приштина / Лепосавић

djurdjevicvasa@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9947-4016

Изазови истраживања историје Турака на Косову и Метохији после Другог светског рата: идентитет, миграција и асимилација*

Апстракт: Малобројна турска заједница на Косову и Метохији је током социјалистичке епохе била суочена са неколико изазова. Педесете године минулог столећа означиле су формалан почетак интеграције ове заједнице у политички и друштвени живот Аутономне Косовско-метохијске области. Пописи становништва, спроведени након 1953. године, доносили су резултате о непрестаном смањењу броја припадника турске националности. С једне стране, мањи број Турака јесте био резултат исељавања у Турску, али је и отварао питање два изазова с којима је ова заједница била суочена: питање асимилације са албанском нацијом и истовремене борбе за очување идентитета. Узимајући у обзир да се историја Косова и Метохије најчешће посматра кроз дихотомију односа српског и албанског народа, овај рад за циљ има да представи један поглед на историју тог простора из перспективе малобројне турске заједнице. На основу доступних историјских извора и релевантне литературе, у раду се кроз неколико догађаја и феномена указује на главне изазове турске мањине у социјализму.

Кључне речи: асимилација, идентитет, Косово и Метохија, миграција, Турци, Турска

Истраживање и писање о историји турске заједнице на Косову и Метохији, у периоду након Другог светског рата, пред истраживача на самом почетку намеће давање одговора на питање шта заправо представља турска заједница на Косову и Метохији. Као трајни реликт присуства Османског царства на овим просторима, остало је оно што се на-

* Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

жива турском заједницом, турском националном мањином или народношћу. Током двадесетог века, а нарочито у периоду након Другог светског рата, Турци су били укључени у свеопште тенденције развоја друштвено-политичких прилика на Косову и Метохији. Традиционална перцепција Косова кроз српско-албански сукоб често је запостављала Турке те се њихово теже идентификовање у изворима и литератури намеће као један од основних истраживачких изазова. Три компоненте истакнуте у наслову овог рада, идентитет, миграција и асимилација, представљају троугао у којем треба тражити одговоре на бројна питања, а неразумевање бар једног од тих феномена не омогућава стварање шире слике о животу Турака на Косову и Метохији. Архивска грађа за ову проблематику у великој мери недоступна је истраживачима услед послератних дешавања на Косову и Метохији, али је сигурно да приштински архив представља централно место и почетак сваког већег истраживања историје турске заједнице, као и локални архиви у оним срединама где су Турци представљали значајан удео становништва. Грађа у београдским архивима у великој мери је несређена и фрагментарна, изузетак представљају извештаји Комисије за националне мањине ЦК СКЈ, нарочито за педесете године. У великој мери недостатак архивске грађе могуће је надоместити коришћењем штампе која је у Југославији излазила на турском језику.

Кључна година за историју турске народности била је 1951, када је одлуком југословенских власти било признато право на њено постојање. Таква одлука дошла је доста касније у односу на афирмацију турске мањине у суседној Македонији, а вероватно је била подстакнута замахом у развоју југословенско-турских односа у овом периоду.¹ Флуидност идентитета на ширем постосманском простору намеће постављање питања који је идентитетски елемент био кључан за афирмацију и развој турчинства (тур. *türkçülük*) на Косову од 1951. године. Ислам на Косову игра важну улогу као елемент турског идентитета.² С друге стране, постојање других заједница на Косову, у којима је ислам већинска религија, намеће издавање турског идентитета кроз још неке елементе. Имајући у виду да је турска заједница своју поновну афирмацију, након Балканских ратова, доживела у социјалистичком систему, религија није имала примарну улогу. Југословенске власти су, подстакнуте примером Турака у Македонији, уз ослањање на нека од начела кемализма, подржале преображај турске заједнице од доминантно конфе-

1 Сава Ђурђевић, „Турска национална мањина на Косову и Метохији током педесетих година двадесетог века”, у: *Косово и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе*, књ. 2, ур. Весна Зарковић и Ивана Женарју Рајовић (Лепосавић: Институт за српску културу, 2023), 206; Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija: nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022), 450.

2 Husrev Tabak, *The Kosovar Turks and Post-Kemalist Turkey: Foreign Policy, Socialisation and Resistance*, (London: I. B. Tauris, 2017), 81.

сионалне до националне, кроз својеврсну социјалистичку варијацију кемализма.³

Социјалистичка афирмација турске мањине на Косову и Метохији ће временом довести до тога да кључни елемент за њено идентификовање постане језик. Говорни језик Турака на Косову имао је своје локалне варијације, али је у оквиру званичних гласила примењен стандардни турски језик.⁴ Чини се да је улога језика била кључна у институционализовању права која су била загарантована турској заједници. Признавање турске народности 1951. године за последицу је имало отварање мреже школа на турском језику. Такође, употреба турског језика била је обавезна у складу са највишим савезним и покрајинским правним актима. Према Статуту Аутономне покрајине Косово и Метохија донетом 1963. године, Турцима је била загарантована равноправност, право слободне употребе језика, изражавања и развијања културе, наставе на матерњем језику. Статут је остављао могућност употребе турског језика код поступака који се воде код покрајинских органа, судова и осталих органа администрације.⁵ Устав САП Косова донет 1974. године дефинисао је равноправност Албанаца, Муслимана, Срба, Турака и Црногораца на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи. Уставом је загарантована равноправност турског језика, и он је стекао карактер службеног. Турци су попут осталих народности стекли право да употребљавају своју националну заставу. Правни оквир устава је институционализовао права Турака, а биће и платформа кроз коју ће ова заједница у каснијем периоду настојати да оствари своја права, нарочито након 1999. године.⁶

Различите методологије пописа становништва спроведених током двадесетог века доносиле су различите податке о укупном броју Турака на Косову. Два пописа становништва, спроведена током међуратног периода, говоре да је број Турака увек износио преко 20.000.⁷ С друге стране, пописи спроведени у социјалистичком периоду доносе веома контрадикторне резултате, кроз које се увиђа најчешће вештачко смањење, а у случају пописа спроведеног 1953, вештачко повећање броја припадника турске заједнице. Увид у резултате пописа становништва спроведених на Косову, у случају Турака, показује осетљивост њиховог мањинског положаја, и несталност националног идентитета много-

3 Ibid, 84.

4 Mirjana Teodosijević, „Jezik štampe turske narodnosti u Jugoslaviji (List „Tan“), Prilozi za orijentalnu filologiju 37/1988, 93.

5 *Сшайуш Аутономне Покрајине Косова и Метохије*, (Приштина: Службени лист Аутономне Покрајине Косова и Метохије, 1963), 19–21.

6 *Устав СР Србије, Устав САП Косова, Устав САП Војводине*, (Београд: Републички секретаријат за информације, 1974), 304–305, 403–404.

7 Borče Ilievski, „Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: Demografska analiza na osnovu popisa stanovništva 1921. i 1931. godine“, *Istorija 20. veka* 1/2018, 35–54.

бројних муслиманских заједница на ширем постосманском простору. Док је 1953. године механичко повећање броја Турака у Југославији било последица омогућеног исељавања,⁸ неколико пописа који су уследили у следећој деценији доказују да су поред општедржавног значаја, представљали и политичко питање. Смањење бројности турске заједнице као последица исељавања или усред изражене тенденције ка негирању турског идентитета, било је видљиво већ на попису становништа 1961. године. Попис је показао да на Косову живи око 25.764 лица турске националности, те се у процентуалном погледу њен удео смањило са 4,3 % на 2,67 % укупног становништва.⁹

Пример политичког значаја пописа за турску заједницу представља случај Кадрија Реуфија.¹⁰ На једној од партијских седница маја 1971. године, критиковао је обављени попис. Говорио је о отвореним притисцима са којима се турска заједница суочила, с циљем изјашњавања припадника ове заједнице као Албанаца.¹¹ Након упућених критика, поднео је оставку на чланство у ПК СК Косова, а након тога разрешен је и осталих дужности.¹² Новина у вези са пописом спроведеним 1971. године јесте да је Ромима остављена могућност да се изјашњавају као националност, а у случају Горанаца да се опредељују како се осећају.¹³ Према утврђеној за-

8 Borče Ilevski, „The Albanian and Turkish Minorities in the People’s Republic of Macedonia (Population Numbers, Structure and Migrations)“, *Lost in the kaleidoscope: national minorities in Yugoslavia*, Collection of papers, eds. Božica Slavković Mirić, Enes S. Omerović, (Belgrade: Institut for Recent History of Serbia, 2024), 71.

9 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП РС), Политичка архива (ПА), Турска, 1970, ф. 182, дос. 3, сигн. 427432, Турска етничка група у СР Србији.

10 Кадри Реуфи био је секретар Општинског комитета СКС у Косовској Митровици. Вршио је дужност председника среског народног одбора, одборника и члана Извршног већа Обласног одбора. Обављао је функцију потпредседника Покрајинске скупштине, био је посланик Привредног већа Савезне скупштине и секретар ПК СК АП Косово и Метохија. На IV, V и VI конгресу биран је за члана ЦК СК Србије. Види: Reufi Kadri, *Ko je ko u Jugoslaviji: jugoslovenski savremenici*, ur. Radašin Rajović, (Beograd: Hronometar, 1970), 57.

11 Попис становништва на Косову и Метохији 1971. године спроведен је у априлу месецу. Према процедури о спровођењу пописа које је спроводило Покрајинско извршно веће, у складу са извештајем Покрајинског завода за статистику, сав посао на терену био је у рукама општинских пописних комисија. Према националном кључу 61,3 % пописивача били су албанске националности, 26,4% српске, 7,4% црногорске и 3,1% припадници других националности. Од укупног броја чланова пописивачких комисија, 32% долазила су из чланства друштвено-политичких организација. Било је предвиђено да пописивачи морају познавати албански и српскохрватски језик, а у срединама где живе и Турци турски језик. У поменутом извештају Покрајинског завода за статистику било је истакнуто да један део становништва меша националност и вероисповест („Приводе се крају припреме за попис становништва“, *Јединство*, 18. фебруар 1971, 3).

12 Петар Ристановић, *Косовско њишање (1974–1979)*, (Нови Сад: Прометеј, 2020), 78.

13 „Ближи се попис, предстоје послови“, *Јединство*, 4. март 1971, 1.

конској процедури, појединац је имао могућност да се у складу са важећим прописима слободно изјасни о својој националности. Имајући у виду осетљивост политичког тренутка на Косову, али и целој Југославији 1971. године, да се претпоставити да су се иза паролe о слободном изражавању националности одвијали процеси који су одређене заједнице гурали ка идентификовању са албанском националношћу.¹⁴ Такве тенденције своје упориште проналазиле су код ромске популације, која је била суочена са притисцима пред сам почетак пописа.¹⁵ Покрајинско руководство је након Реуфијеве смене настојало да на сваки начин заташка приче око броја Турака. Махмут Бакали, председник Покрајинског комитета Савеза комуниста Косова, такве тенденције је означио као жељу шовинистичких и бирократских елемената да се створи забринутост код турске националности и да се пољуља вера у Савез комуниста.¹⁶ Подаци о смањењу бројности Турака, али и отвореним притисцима на друге националности, свакако нису били у складу са наглашеном слободом изражавања на попису и националном политиком Покрајинског СК. Уколико се желела обезбедити равноправност, отварање дискусије о резултатима пописа могло је пружити одговоре на бројна питања. Прибегло се опробаној формули да народи и народности Косова живе у слози, а гласови који су постављали питања свесно су утишавани. Приступило се отвореној релативизацији резултата пописа, наглашавајући да су и остале народности биле изложене притисцима. Масовнија исељавања са Косова тумачена су у духу неразвијености Покрајине, а мотиви које су становништво подстицали на миграције правдани су економским моментом.¹⁷

Варијације различитих бројева у погледу укупног броја припадника турске народности по резултатима пописа становништва упућују на један од основних проблема, а то јесте константна тенденција негирања турског идентитета. Турска заједница се од своје афирмације 1951. године налазила у константном процепу и средишту српско-албанског сукоба. Представљала је тампон зону у овом спору у зависности од тога који је национализам односио превагу, турска заједница је била приморана да се приклони једној страни.¹⁸ С албанске стране, постојала је дугорочна тенденција негирања турског идентитета, и његовог означавања као „ранковићевске“ творевине.¹⁹ Албанске елите настојале су да

14 Милован Радовановић, „Срби, Албанци и остали етницитети на Косову и Метохији, са освртом на појаве међуетничке флотантности и њихову условљеност“, у: *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, ур. Никола Пантелић (Београд: Етнографски институт САНУ, 1998), 68.

15 Р. Златановић, „Да ли се врши притисак на Роме“, *Јединство*, 1. април 1971, 3.

16 „Сизифов посао без помоћи богатих“, *Политика*, 14. септембар 1971, 6.

17 Звонко Логар, „Ко се и зашто исељава“, *Политика*, 11. јул 1971, 7.

18 Sibel Akgün, „Kosova Türklerin Tarihinden bugüne kimlik mücadelesi“, *Karadeniz Araştırmaları* 34/2012, 15.

19 Милош Антић, „Косову вратити мир“, *Борба*, 14. септембар 1988, 1.

искористе ислам као кохезивни фактор за албанизацију неалбанских народа, Турака, Рома, Горанаца²⁰ и других. Ескалацијом косовске кризе, турска мањина постала је предмет интересовања српске стране, која је настојала да је искористи као противтежу албанској демографској превласти.²¹ Кадри Реуфи је сматрао да је турска народност поред притиска за исељавање била изложена процесу денационализације, за разлику од Срба и Црногораца.²²

Процес денационализације турске заједнице од стране доминантне струје албанског национализма која је настојала да буде инклузивна националност за све муслиманске заједнице, свакако је био подстакнут и објективним разлозима у самој турској заједници. Иако тешко доказива, унутар турске заједнице постојала је национална мимикрија која је услед објективних околности увиђала да припадност албанској националности доноси већу корист. Сигурно да је и једним делом национална мимикрија била подстакнута измешаним генеалогима турских и албанских породица, као последица вековног суживота унутар Османског царства. Снага и интензитет албанског национализма, као једног од најјачих на Балкану, довела је до тога да Турци за Албанце постану „посебни други“, иако су делили исту религију и културу.²³ У условима убрзаних друштвених и политичких промена, какве су се одвијале на Косову, нарочито након 1981. године, суптилне промене идентитета дешавају се у свим друштвима. За турску заједницу која се из српске перспективе тумачила као урбана (тур. *şehirli*),²⁴ идентитетско питање постало је велика загонетка. Избор националности на попису руководио је живот појединца са државом, а масовност албанског национализма и идеја стварања републике у једном делу турске заједнице доприносила је да у условима убрзаних промена дође до замене идентитета.²⁵

За опстанак саме заједнице, и очување њеног идентитета, велику препреку представљало је смањење броја турских школа на Косову. Суштина права које је турска заједница уживала након 1951. године првенствено се огледала кроз могућност школовања на матерњем јези-

20 Videti: Jadranka Đorđević Crnobrnja, *Nismo prekidali sa Gorom: Etnicitet, zajednica i transigracije Goranaca u Beogradu*, (Beograd: Etnografski Institut SANU, 2020).

21 Natali Klejer, Gzavije Bugarel, *Muslimani Jugoistočne Evrope: Od imperija do balkanskih država*, (Novi Sad: Akademski knjiga, 2020), 173.

22 „Нису желели истину“, *Борба*, 16. јануар 1987, 7.

23 Sule Kut, „Turks of Kosovo: What to expect?“. *Perception: Journal of International Affairs*, Year 2000, Volume 5, Issue 3, <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/49023/625352>, datum pristupa 24. 8. 2025.

24 Борче Илиевски, *Демографскије карактеристики на Вардарска Македонија меѓу двејте светски војни (анализа на југословенскије пописи од 1921. и 1931. година)*, (Скопје: Филозофски факултет, 2017), 188–189.

25 Burcu Akan Ellis, *Shadow Genealogies. Memory and Identity among Urban Muslims in Macedonia*, (New York: Columbia University Press, 2003), 3, 75.

ку.²⁶ Образовање Турака на Косову било је праћено великим проблеми-ма. Недостатак квалификованог наставног кадра је од увођења наставе на турском језику представљао главни проблем.²⁷ Да би се систематски радило на решавању тог проблема, турски наставници и учитељи слати су на летње педагошке курсеве у Скопље, како би се на тај начин минимално оспособили за рад у школама.²⁸ Значајно је било оснивање Више педагошке школе у Призрену, на којој се школовало око 130 ученика и ученица турске народности.²⁹ Из ове школе ће се касније развити катедра за оријенталистику на Универзитету у Приштини.³⁰ Проблем је представљао непостојање и недостатак уџбеника на турском језику. У првом тренутку тај проблем решен је кроз коришћење уџбеника турске мањине из Македоније, али је главни проблем у вези са њима представљала неусаглашеност наставних планова и програма на Косову и у Македонији. Важну ставку у поправљању услова у образовању турске заједнице представљала је сарадња Југославије и Турске на културно-просветном плану. Захваљујући тој сарадњи, Турска је организовала летње семинаре савременог турског језика за наставнике турског језика у Македонији и на Косову.³¹ Турска је слала школске уџбенике за турске школе у Југославији, а 1972. године покренуто је питање школовања југословенских наставника турског језика и новинара на турским универзитетима. Набавка школских уџбеника вршена је посредством Новинско-издавачког предузећа „Тан“ из Приштине.³² Важну улогу имале су и новине *Тан*³³ које су излазиле у Приштини и које представљају извор првог реда за истраживање историје Турака на Косову, а основане су 1969. године.³⁴

Отварањем турских школа, очекивао се експоненцијални раст ученика турске националности. До 1955. године број ученика из редова

26 Ђурђевић, „Турска национална мањина на Косову и Метохији током педесетих година двадесетог века“, 208.

27 На Косову и Метохији је 1956. године било укупно 3.660 просветних радника, 177 је било турске националности. Од тога броја само је троје било универзитетски образовано, са Вишом педагошким школом било је њих седморо, са завршеном средњом школом било их је 25, а највећи део турског просветног кадра имао је завршену само основну школу (Süleyman Şerafettin, „Priştine okulu ve problemleri“, *Birlik*, 30 Ağustos 1954, 5).

28 „Kosovo ve Metohya eyaleti bu sene 65 Türk öğretmene sahip olacak“, *Birlik*, 26 Ağustos 1951, 1.

29 „Prizren yüksek pedagoji okulunda Türkçe ve Türk edebiyatı bölümü açılıyor“, *Birlik*, 5 Nisan 1962, 6.

30 Ethem Baymak, *Süreyya Yusuf hayatı-sanatı-yaptıları*, (Priştine: Tan Yayınevi, 1987), 11.

31 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1972, ф. 125, дос. 8, сигн. 47458, Летњи семинари турског језика.

32 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1972, ф. 125, дос. 9, сигн. 436846, Набавка школских уџбеника за турске школе у Југославији.

33 Salih Okumuş, „Kosova'da Türkçe yayınlanan bir gazete: Tan“, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 1/2015, 85–107.

34 „Годину дана Тана“, *Jeginsivo*, 30. април 1970, 16.

турске националности био је у константном порасту, а највећи број ученика био је забележен током школске 1960/1961. када их је било 3.782.³⁵ Крајем шездесетих година турска одељења у основним и средњим школама на Косову бројала су око 3.000 ученика и ученица, од тог броја око 600 ученика похађало је наставу у средњим школама у Приштини и Призрену, где су постојала одељења на турском језику.³⁶ Исељавање и национална мимикрија свакако су се одражавали на овај домен турске свакодневице на Косову. До средине осамдесетих година непрестано се смањивао број ученика који наставу слушају на турском језику, у Вучитрну је укинута одељење на турском, у Ђилилану је постојало комбиновано одељење, у Титовој Митровици постојала је основна школа у којој су наставу на турском језику слушали ученици од првог од четвртог разреда. Боља ситуација је била у центрима турске народности, Призрену и Мамуши.³⁷

Културни аспект живота турске заједнице огледао се кроз активност турских културно-уметничких друштава, која су оснивана од 1951. године у већим урбаним центрима на Косову и Метохији.³⁸ Најзначајније је било друштво *Doğru Yol* (Прави пут) из Призрена, чија се активност огледала кроз рад неколико фолклорних, драмских и музичких група.³⁹ Од 1973. године почео је да излази часопис *Çevren* (Хоризонт) као тромесечник за друштвена питања, књижевност, науку и уметност, а 1979. основан је дечји месечни часопис *Kuş* (Птица).⁴⁰

Дугорочна тенденција масовних миграција према Турској са постепеним силаском Османског царства са историјске сцене, увек је захватала и простор Косова и Метохије. У међуратном периоду исељавање у Турску било је део државне стратегије националне хомогенизације јужних делова Краљевине Југославије, што је и озваничено кроз потписану конвенцију са Турском 1938. године.⁴¹ Почетак Другог светског рата онемогућио је спровођење тог плана. С друге стране, миграције муслиманског становништва са Косова ка Турској, јесу биле велике по својој бројности, али се не може говорити о неком масовном феномену.⁴²

35 Šivomir Simić, „Kosmet'den haberler“, *Birlik*, 22 Haziran 1961, 5.

36 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1970, ф. 182, дос. 3, сигн. 419091, Турска етничка група у СР Србији.

37 С. Тодоровић, „Косовске сеобе и даље трају“, *Полиџика*, 15. мај 1989, 10.

38 Бурђевић, „Турска национална мањина на Косову и Метохији током педесетих година двадесетог века“, 210.

39 30. „*Doğru Yol*“ *Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği 1951–1981 monografi*, (Prizren, 1981).

40 Teodosijević, „Jezik štampe turske narodnosti u Jugoslaviji (List „Tan“), 92.

41 Vladan Jovanović, „In search of homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941?“, *Tokovi istorije* 1–2/2008, 56–67.

42 Božica Slavković Mirić, „A contribution to the research of emigration from Kosovo and Metohija between the two world wars“, *Journal of European and Balkan Perspectives* 3/1 2020, 69–80.

Након Другог светског рата, и потписивања Центлменског спора-зума Југославије и Турске, започео је још један миграциони талас ка Турској, који је поново захватио и Косово и Метохију. Услов за ову миграцију била је припадност турској националности. Исељавањем са Косова у Турску биле су захваћене све муслиманске заједнице, као и турска. Миграција ка Турској постала је доминантан фактор у животу турске заједнице на Косову. Касније интерпретације овог феномена пример Албанаца су користиле за развијање тезе о томе да је Југославија желела да дође до њиховог масовног исељавања.⁴³ Пренебрегава се чињеница да је званичном државном одлуком миграција била могућа само за лица која су могла доказати да су турске националности.⁴⁴ Уколико се упореди бројност турске заједнице на Косову у периоду између два пописа становништва, од 1953. до 1961. године, закључује се да је исељавање свакако утицало на њено смањење. Док су Турци 1953. године чинили 4,3% становништва на Косову, већ 1961. године њихов удео спао је на 2,67. Према југословенским изворима, са територије СР Србије се до краја 1969. године иселило у Турску 32.954 лица.⁴⁵ На савезном нивоу је током педесетих постојала тенденција да се дозвољава искључиво исељавање припадника турске националности, али упркос свим мерама, није се систематски могло спречити исељавање Албанаца.⁴⁶ Велики број Албанаца са Косова, као и Муслимана из Санџака, привремено се настањивао у Македонији ради лакшег исељавања у Турску. До 1963. године се са Косова у Македонију иселило 12.426 лица.⁴⁷ До средине шездесетих година од стране југословенских власти уочено је да се поред Турака, иселио и велики број Албанаца. У складу са прокламованом политиком на савезном нивоу да се омогући повратак једном делу бивших југословенских држављана из Турске, СИБ је разматрао предлог да се при повратку предност даје припадницима албанске на-родности који су се иселили у Турску.⁴⁸

Интензитет исељавања из Југославије у Турску смањено се до краја шездесетих година, али те миграције нису никада престале. У слу-

43 Janjetović, *Konfrontacija i integracija*, 448.

44 Zoran Janjetović, „Emigration of the Kosovo Albanians to Turkey during the 1950s“, *Tokovi istorije* 3/2022, 110.

45 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1970, ф. 182, дос. 3, сигн. 427432, Турска етничка група у СР Србији.

46 Igor Vukadinović, „The Question of National Identity and the Immigration of Kosovo Muslims to Turkey during the Yugoslav Communist Regime“, *Politics, Religion & Ideology* 2, 24/2023, 14–19.

47 Архив Југославије (АЈ), фонд 562, Савезна комисија за исељенике, 52, Проблем исељења Турака из Југославије, 12.

48 АЈ, фонд 130, 409, Записник са 22. седнице СИВА, 27. 9. 1967; Информација о проблемима сталног настањења странаца у Југославији; Примебде на информацију о проблемима сталног настањења странаца у Југославији – предлог Државног секретаријата за народну одбрану, 26. 9. 1967.

чају Косова и Метохије, са разбуктавањем кризе, нарочито након 1981. године, масовне миграције својствене овом простору у мањем обиму поново су биле окренуте ка Турској. Ради се о шестом миграционом таласу са Балкана ка Турској током осамдесетих година, чији су актери били припадници турске заједнице у Македонији⁴⁹ и на Косову.⁵⁰ Осамдесете године су за турску заједницу представљале кулминацију свих изазова са којима се суочавала током социјализма, а основна разлика била је у томе што се за разлику од раније, о њима сада јавно говорило. Осамдесете године пружају и увид у парадигму турског положаја као мањинске заједнице, у средишту српско-албанског сукоба. За албанску страну она је била предмет оспоравања њеног идентитета, а за српску страну постала је средство у борби против албанског сепаратизма. Суочени са таквим изазовима, Турци су се још једном одлучили на исељавање. Осамдесете године представљале су и почетак масовних миграција Турака из Бугарске, па је интересовање Турске за заштиту њених мањина било повећано.⁵¹ У билатералним односима Југославије и Турске, за турску страну је положај њене мањине у Југославији истицан као добар пример⁵², за разлику од положаја турске мањине у Бугарској и Грчкој.⁵³ Због повећане пажње на Бугарску, и у духу развоја југословенске кризе, на турској страни повећавала се позорност према њеној мањини на Косову.⁵⁴ У писању турске штампе, могли су се уочити текстови

49 Sude Bahar Beltan, *Citizenship and identity in Turkey: The case of the Post-1980 Turkish-Muslim Immigrants from Macedonia*, A Master's Thesis, Institute for Graduate Studies in Social Sciences Boğaziçi University, 2006.

50 Frances Trix, *Urban Muslim migrants in Istanbul. Identity and Trauma Among Balkan Immigrants*, (London; New York: I. B. Tauris, 2017), 16.

51 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1988, ф. 72, дос. 12, сигн. 41257, Писање турског листа Гунеш о турској мањини која живи у Југославији.

52 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1986, ф. 99, дос. 30, сигн. 449246, Стенограмске белешке са разговора председника Председништва СФРЈ Синана Хасанија и председника Републике Турске Кенана Еврена, одржаних 20. октобра 1986. године у Палати федерације, 3.

53 Током хладног рата турска мањина у Западној Тракији у Грчкој била је суочена са централизацијом и ограничавањем права у погледу избора својих верских представника, као и начином управљања вакуфима. Суштина политике коју је грчка држава спроводила према турској мањини огледала се у повећаној улози државе у верском животу турске заједнице. Вакуфи су стављени под непосредну контролу грчких власти, а турска мањина бирала је своје паралелне верске представнике. У Бугарској је током осамдесетих година започета политика националног препорода која је за циљ имала асимилацију турске мањине. Спровођена је кроз промену имена и наметања бугарских забрана турског језика и културе, али и теоријом да су сви Турци у Бугарској Бугари. Последица такве политике било је масовно исељавање Турака из Бугарске у Турску 1989. године. Видети: Klejer, Bugarel, *Muslimani Jugoslovene Evrope: Od imperija do balkanskih država*, 194–195; Bilal N. Şimşir, *The Turks of Bulgaria (1878–1895)* (London: K. Rustem & Brother, 1988).

54 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1986, ф. 99, дос. 1, сигн. 435460, Хуријет о положају Турака на Косову.

који су говорили о незавидном положају Турака након Титове смрти, и о томе да је турска мањина између две ватре због албанско-српског сукоба.⁵⁵ Према оценама турске штампе, Турци на Косову су били у подједнакој опасности од оба национализма, били су изложени процесу асимилације, као и опасности да би могли доживети судбину својих сународника у Бугарској. Изношена су запажања да је једино решење за њих да се иселе у Турску.⁵⁶

Дубина косовске кризе осамдесетих година и изазова са којима је турска народност била суочена најбоље се рефлектовала кроз Мамушу, једно од насеља у Југославији у којем су искључиво живели Турци.⁵⁷ Миграциони таласи педесетих година нису заобишли ни Мамушу, велики део исељеника из ове средине исељавао се у Бурсу, а према неким подацима, у периоду од 1956. до 1960. тамо се иселило скоро две стотине породица из Мамуше.⁵⁸ Миграциони трендови нису оставили већег утицаја на Мамушу, резултати три наредна пописа становништва говоре о узлазној линији сталног повећања становништва, што је највероватније била последица високог природног прираштаја. Током осамдесетих година, висок природни прираштај, уз комбинацију политичких и економских фактора, као и отворену дебату о исељавању Срба и Црногораца са Косова,⁵⁹ постаје кључан фактор за разумевање утицаја косовске кризе на Турке у Мамуши.

Миграције треба посматрати као скуп више фактора и елемената, који се у зависности од контекста и политичког тренутка различито манифестују. Мамуша је добар пример где су на миграције утицала идентитетска, политичка, али и нека објективна питања правдана економским моментом и тешкоћама свакодневног живота. Висок природни прираштај, у условима где су у Мамуши постојале вишечлане породице, доводио је до недостатка и уситњавања земљишног поседа. Недостатак одговарајуће путне инфраструктуре такође је отежавао свакодневицу, имајући на уму да је основна делатност становништва била пољопривреда, што је онемогућавало лакши транспорт пољопривредних производа у веће центре. Незапосленост је представљала велику потешкоћу, према неким подацима, 1985. године из целог села било је

55 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1988, ф. 72, дос. 13, сигн. 444050, Писање турске штампе о положају своје мањине у Југославији.

56 ДА МСП РС, ПА, Турска, 1988, ф. 72, дос. 13, сигн. 442772, Турска средства јавног информисања о завршетку 17. пленума ЦК СКЈ.

57 Поред Мамуше, на подручју бивше Југославије Турци су апсолутну већину становништва чинили у општини Центар Жупа на западу Македоније, у околини Дебра. Према попису становништва из 2002. године чинили су 80% становништва. Videti: Anna Zadrozna, „Reconstructing the past in a post-Ottoman village: Turkishness in a transnational context”, *Nationalities Papers*, 45, 3/2017, 524.

58 Милош Антић, „Зашто Турци одлазе”, *Борба*, 23. новембар 1986, 5.

59 Видети: Петар Ристановић, „Југословенски програм мера и активности за заустављање исељавања Срба и Црногораца са Косова”, *Башићина* 46/2018, 255–272.

запослено само четрдесет људи. Спекулисало се да је на исељавање из Мамуше утицала и индиректна претња од асимилације.⁶⁰ Исељавање у Турску виђено је као природан процес у потрази за бољим животом, на шта су као у случају свих исељеничких таласа из Југославије ка Турској утицај имале родбинске везе.⁶¹ Укупно узевши, сви наведени фактори могли су утицати на самог појединца, али комбинација економских и психолошких фактора најбрже је водила до одлуке за исељавањем.

Исељавање Турака са Косова током осамдесетих година треба тумачити и истраживати на неколико нивоа. С једне стране, то је био још један у низу исељеничких таласа ка Турској, који су захватили турску заједницу на ширем балканском и југословенском простору. На примеру Косова, оне нису биле својствене само за њих већ и за Србе и Црногорце.⁶² С друге стране, проучавање исељавања у контексту изражене политичке, безбедносне и економске кризе с каквом је Косово било суочено током осамдесетих година, представља још један истраживачки изазов. На примеру Турака тај изазов се приказује у њиховом мањинском положају и растрзаности између српске и албанске стране. Имајући то у виду, положај Турака на Косову могао је да постане предмет манипулације две сукобљене стране у косовској кризи. У вези са тим, као још један од изазова истраживања историје Турака, треба истаћи опипљивост и произвољност статистике у погледу броја исељених у Турску. Уколико се као један од извора за истраживање исељавања у другој половини осамдесетих година посматра српска штампа, може се уочити недоследност у статистичким подацима о броју људи који се исељавају, као и њихова произвољност, и у погледу укупног броја становника Мамуше.⁶³

Компаративном анализом писања *Полиџике* и *Борбе*, око исељавања из Мамуше сусрећемо се са контрадикторним подацима. Тако је *Борба* у августу 1986. писала да је 16 породица са 111 чланова поднело захтев за исељавање, и да се још тринаест спрема на исељавање⁶⁴, а у јед-

60 Верица Рупар, „Исељавање Турака са Косова – Економски или политички разлози?“, *Полиџика*, 4. август 1986, 6.

61 Исто.

62 Видети: Урош Микетић, „Исељавање Срба и Црногораца са Косова и Метохије 1966–1981 године: узроци, ток и последице“, (докторска дисертација, Универзитет у Приштини – Косовска Митровица, Филозофски факултет, 2024).

63 Пописом становништва из 1971. године у Мамуши је било укупно 2037 становника, а од тога је било 1796 Турака и 238 Албанаца. Попис спроведен 1981. године донео је резултате по којима је Мамуша бројала 2.752 становника, а од тога броја било је 2.372 Турака. (*Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova: po nacionalnom sastavu, opština i naseljima na području SAP Kosovo*, (Priština: Pokrajinski zavod za statistiku, 1971), 32; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini*, (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1984), 709).

64 „И житељи косовског села Мамуша најављују колективно исељавање“, *Борба*, 4. август 1986, 3.

ном тексту из 1988. године среће се податак да се из Мамуше у Турску до 1958. године иселило 215 домаћинстава са 2.000 чланова, а у периоду од 1986. до 1988. иселило се неколико породица са 52 члана домаћинства.⁶⁵ *Полиџика* је 1985. године писала да је до априла 1985. године пет породица са 40 чланова добило визу за исељавање.⁶⁶ У размаку од неколико дана, у јулу и августу 1986, *Полиџика* је у два текста донела различите податке. Кроз августовски текст се истиче да је до августа 1986. дозволу за исељавање добило 14 породица, а да су 43 најавиле одлазак.⁶⁷ Текст објављен крајем јула 1986. доноси податак да је пет породица добило отпуст из држављанства, а да се још 68 спрема на исељавање.⁶⁸ Јасно се уочава недоследност у провери и тумачењу података око исељавања. Неизоставно се намеће питање да писање о проблему исељавања Турака из Мамуше није било подређено проналажењу дубљих узрока за ово питање, већ је било део шире пропаганде која је и на овакав начин додатно оптерећивала осетљиву исељеничку проблематику на Косову.

Закључак

Писање и истраживање о историји турске заједнице на Косову и Метохији истраживача ставља пред неколико изазова. Изазови који се стављају пред истраживача су исти они са којима се турска заједница у социјализму суочавала и настојала да кроз њихово решавање опстане у сложености косовског етничког мозаика. Процеси започети од 1951. године, а који су за циљ имали афирмацију турске народности, истовремено су имали и реверзибилни карактер. Афирмацију и признање постојања турске народности на Косову испратио је почетак масовног исељавања у Турску током педесетих година. Уместо да турска заједница након њене афирмације непрестано јача у оквирима права која је остваривала као национална мањина и касније народност, чини се да је заправо свако законодавно решење које је доношено с циљем њене додатне афирмације водило урушавању њеног положаја. Након што се током шездесетих година интензитет исељавања у Турску смањивао, турска заједница је са јачањем албанског елемента на Косову бивала све изложенија асимилацији и националној мимикрији. Попис становништва спроведен 1971. године и покушај отварања питања о правом стању у погледу бројности турске заједнице заустављен је на самом почетку, а званичан став промовисан кроз идеју братства и јединства засни-

65 Милош Антић, „Косову вратити мир“, *Борба*, 14. септембар 1988, 1

66 „Исељавање још траје – Седници ОК СК Призрена присуствовао и Кољ Широка“, *Полиџика*, 10. април 1985, 6.

67 Верица Рупар, „Исељавање Турака са Косова“, *Полиџика*, 4. август 1986, 6.

68 И. Костић, „Из села Мамуша код Призрена, Турци се селе“, *Полиџика*, 30. јул 1986, 6.

вао се на замисли да сви народи на Косову живе у етничкој симфонији, а да главни разлог миграција лежи у економским проблемима и неразвијености. Иако је устав Косова, донет 1974. године, додатно афирмирао права турске заједнице и од ње начинио народност на Косову, током седамдесетих година изазови са којима је турска заједница бивала суочена још више су се одвијали у тишини, а њена се бројност додатно смањивала. Разбуктавање косовске кризе током осамдесетих година ставило је турску заједницу у средиште сукоба на Косову, овога пута она је постала средство борбе српске стране против албанске и обрнуто, а таква ситуација довела је до још једног исељеничког таласа ка Турској.

Идентитетски, асимилациони и миграцијски изазови турске заједнице траже дубља истраживања и отварање сваког од њих појединачно. Турска заједница потврђује пример флуидности идентитета муслиманских етничких група на ширем балканском простору, а нарочито на оним на којима се власт Османског царства најдуже задржала. Да би очували свој идентитет и обезбедили свој животни опстанак, Турци на Косову и Метохији су морали или да се иселе у Турску, или да кроз процес националне мимикрије и асимилације настоје да очувају свој друштвени положај, или да се одлуче за директан пут очувања свог идентитета, који их је стављао као актере и једне од карика у српско-албанском сукобу.

Резиме

Турска заједница на Косову и Метохији суочавала се са бројним изазовима током периода социјалистичке Југославије. Након признавања мањинских права 1951. године од стране југословенских власти, започет је процес њене политичке и друштвене интеграције у покрајини. Тај процес, међутим, поклопио се са почетком масовних исељавања у Турску. Са јачањем албанског национализма на Косову и Метохији, турска заједница нашла се под притисцима албанизације и упорног негирања сопственог идентитета. Из практичних разлога, повезаних са преживљавањем, као и услед испреплетености турских и албанских породичних генеалогии, то је често доводило до различитих облика националне мимикрије. Ескалација косовске кризе након 1981. године додатно је погоршала положај Турака, који су се нашли између српске и албанске стране. За српске власти били су инструментализовани у борби против албанског сепаратизма, док су за Албанце све више постајали предмет одбацивања и негирања. Као последица, многи припадници заједнице поново су се определили за исељавање у Турску током осамдесетих година. Упркос законским побољшањима њиховог формалног статуса од 1951. године надаље, нарочито кроз бројне законодавне реформе, сваки корак ка формалном признању парадоксално је пратио даље слабљење њиховог стварног положаја на Косову и Метохији.

Sources and literature

- Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. 1970, 1972, 1986, 1988, Politička arhiva, Turska.
- Arhiv Jugoslavije: Fond 130, Savezno izvršno veće; Fond 562, Savezna komisija za iseljenike.
- Statut Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije*. Priština: Službeni list Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije, 1963. (Cyrillic)
- Ustav SR Srbije, Ustav SAP Kosova, Ustav SAP Vojvodine*. Beograd: Republički sekretarijat za informacije, 1974. (Cyrillic)
- Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova: po nacionalnom sastavu, opštinama i naseljima na području SAP Kosovo*, (Priština: Pokrajinski zavod za statistiku, 1971).
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1984.
- Akgün, Sibel. „Kosova Türklerin Tarihten bugüne kimlik mücadelesi“. *Karadeniz Araştırmaları* 34/2012, 11–36.
- Beltan, Bahar, Sude. *Citizenship and identity in Turkey: The case of the Post-1980 Turkish-Muslim Immigrants from Macedonia*, A Master's Thesis, Institute for Graduate Studies in Social Sciences Boğaziçi University, 2006.
- Baymak, Ethem. *Süreyya Yusuf hayatı-sanatı-yaptıları*. Prištine: Tan Yayınevi, 1987.
- Crnobrnja, Đorđević, Jadranka. *Nismo prekidali sa Gorom: Etnicitet, zajednica i transmigracije Goranca u Beogradu*. Beograd: Etnografski Institut SANU, 2020.
- Đurđević, Sava. „Turska nacionalna manjina na Kosovu i Metohiji tokom pedesetih godina dvadesetog veka“. *Kosovo i Metohija kroz činjenice, tumačenja, simbole*, knjiga 2, ur. Vesna Zarković i Ivana Ženarju Rajović, 201–214. Leposavić: Institut za srpsku kulturu, 2023. (Cyrillic)
- Ellis, Akan, Burcu. *Shadow Genealogies. Memory and Identity among Urban Muslims in Macedonia*. New York: Columbia University Press, 2003.
- Ilievski, Borče. *Demografskite karakteristiki na Vardarska Makedonija megu dvete svetski vojni: (analiza na jugoslovenskite popisi od 1921. i 1931. godina)*. Skopje: Filozofski fakultet, 2017. (Cyrillic)
- Ilievski, Borče. „Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: Demografska analiza na osnovu popisa stanovništva 1921. i 1931. godine“. *Istorija 20. veka* 1/2018, 35–54.

- Ilevski, Borče. „The Albanian and Turkish Minorities in the People's Republic of Macedonia (Population Numbers, Structure and Migrations)“. *Lost in the kaleidoscope: national minorities in Yugoslavia*, Collection of papers, eds. Božica Slavković Mirić, Enes S. Omerović, 71–97. Belgrade: Institut for Recent History of Serbia, 2024.
- Janjetović, Zoran. *Konfrontacija i integracija: nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022.
- Janjetović, Zoran. „Emigration of the Kosovo Albanians to Turkey during the 1950s“, *Tokovi istorije* 3/2022, 93–118.
- Jovanović, Vladan. „In search of homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941?“, *Tokovi istorije*, 1–2/2008, 56–67.
- Ko je ko u Jugoslaviji: jugoslovenski savremenici*, ur. Radašin Rajović. Beograd: Hronometar, 1970.
- Klejer, Natali, Bugarel, Gzavije. *Muslimani Jugoistočne Evrope: Od imperija do balkanskih država*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2020.
- Miketić, Uroš. „Iseljavanje Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije 1966–1981. godine: uzroci, tok i posledice“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Prištini sa priverenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Filozofski fakultet, 2024. (Cyrillic)
- Mirić, Slavković, Božica. „A contribution to the research of emigration from Kosovo and Metohija between the two world wars“. *Journal of European and Balkan Perspectives* 3/1, 2020, 69–80.
- Okumuş, Salih. „Kosova'da Türkçe yayınlanan bir gazete: Tan“, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 1/2015, 85–107.
30. „Doğru Yol“ Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği 1951–1981 monografi. Prizen, 1981.
- Radovanović, Milan. „Srbi, Albanci i ostali etniciteti na Kosovu i Metohiji sa osvrtom na pojave međuetničke flotantnosti i njihovu uslovljenost“. *Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama*, ur. Nikola Pantelić, 67–94. Beograd: Etnografski institut SANU, 1998.
- Ristanović, Petar. *Kosovsko pitanje (1974–1979)*. Novi Sad: Prometej, 2020. (Cyrillic)
- Ristanović, Petar. „Jugoslovenski program mera i aktivnosti za zaustavljanje iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova“, *Baština* 46/2018, 255–272. (Cyrillic)
- Şimşir, Bilal N. *The Turks of Bulgaria: (1875–1895)*. London: K. Rustem & Brother, 1988.
- Tabak, Husrev. *The Kosovar Turks and Post-Kemalist Turkey: Foreign Policy, Socialisation and Resistance*. London: I. B. Tauris, 2017.
- Teodosijević, Mirjana. „Jezik štampe turske narodnosti u Jugoslaviji (List „Tan“)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 37/1987, 91–118.

Trix, Frances. *Urban Muslim migrants in Istanbul. Identity and Trauma Among Balkan Immigrants*. London: I. B. Tauris, 2017.

Vukadinović, Igor. „The Question of National Identity and the Immigration of Kosovo Muslims to Turkey during the Yugoslav Communist Regime“, *Politics, Religion & Ideology*, Year 2023, Volume 24, Issue 2, 224–241. <https://doi.org/10.1080/21567689.2023.2209725>

Birlik (1951, 1954, 1961, 1962)

Borba (1986, 1987, 1988)

Jedinstvo (1970, 1971)

Politika (1971, 1985, 1986)

Summary

Sava Đurđević

RESEARCH CHALLENGES IN THE HISTORY OF THE TURKS IN KOSOVO AND METOHİJA AFTER WORLD WAR II: IDENTITY, MIGRATION, AND ASSIMILATION

Abstract: Drawing on Yugoslav archival sources, press reports, and relevant literature in Serbian, English, Turkish, and Macedonian, this paper examines several events and phenomena that shaped the experience of the Turkish national minority in Kosovo. In doing so, it addresses the principal challenges inherent in researching their history, as well as the broader difficulties faced by the community itself.

Keywords: Turks, Turkey, Kosovo and Metohija, identity, migration, assimilation.

The Turkish community in Kosovo and Metohija faced numerous challenges during the period of socialist Yugoslavia. Following the recognition of its minority rights in 1951 by Yugoslav authorities, the community began a process of political and social integration within the province. This integration coincided with the onset of large-scale migration to Turkey. With the rise of Albanian nationalism in Kosovo and Metohija, the Turkish community was confronted with processes of Albanization and persistent denial of its identity. Due to practical reasons related to survival and the intermingling of Turkish and Albanian family genealogies, this often resulted in forms of national mimicry. At the same time, the escalation of the Kosovo crisis after 1981 placed Turks in the middle of the Serbian-Albanian conflict: for the Serbian side, they were instrumentalized in the struggle against Albanian sepa-

ratism, while for the Albanian side, their community became a target of denial. As a result, many Turks chose to emigrate again to Turkey during the 1980s. Despite legal improvements in their status from 1951 onward, particularly through various legislative reforms, each step towards formal recognition paradoxically coincided with further weakening of their real position.